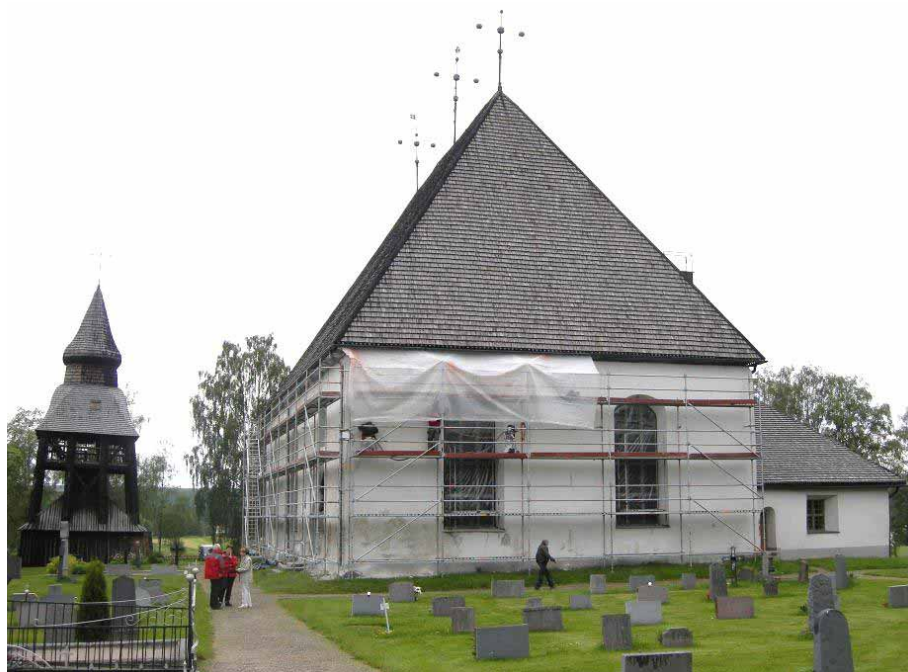

BJURÅKERS KYRKAS FASADRENOVERING

Antikvarisk medverkan vid renovering av kyrkobyggnadens putsade fasader

Bjuråkers kyrka
Bjuråkers socken
Hudiksvalls kommun
Hälsingland
2012–2013

Daniel Olsson

Slutrapport
Lst. Dnr: 434-183-11
Tillstånd enligt Kulturmiljölagen

BJURÅKERS KYRKAS FASADRENOVERING

Antikvarisk medverkan vid renovering av kyrkobyggnadens putsade fasader

Bjuråkers kyrka
Bjuråkers socken
Hudiksvalls kommun
Hälsingland
2012–2013

Rapport 2017:01
Daniel Olsson

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF format från länsmuseets hemsida eller beställa kostnadsfritt i PDF format. Rapporter (tryckt), böcker och mycket annat kan Du köpa/beställa i länsmuseets butik: butik@xlm.se eller 026-65 56 35.

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg

Box 746, 801 28 Gävle

Tel 026-65 56 00

www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2017

Omslagsbild: Bjuråkers kyrka från sydöst under fasadrenoveringen. Foto:

Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2012-06-26.

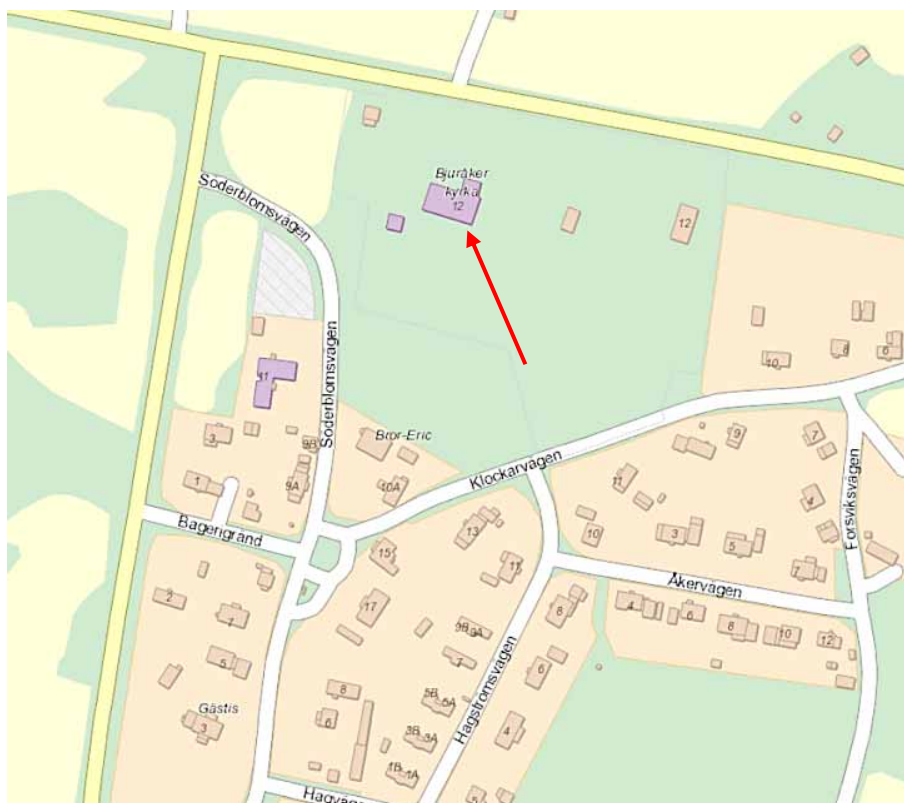
Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande MS2010/01366.

ISSN 0281-3181

Print: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLL

Sammanfattning	5
Antikvarisk slutbedömning	5
Lagskydd	5
Historik och beskrivning	6
Skadebild	6
Utförda åtgärder	8
Puts	8
Färg och kulörer	10
Avvikelse från beslut	11
Kvarstående arbeten	12
Antikvariska iakttagelser	12
Övrigt	13
Tekniska och administrativa uppgifter	14
Käll- och litteraturförteckning	14
Arkiv	14
Otryckta källor	14
Informanter	14

Figur 1. Utdrag ur cX-kartan över området kring Bjuråkers kyrkomiljö och delar av Bjuråkers tätort. Kyrkobyggnaden är på kartan markerad med en röd pil.

Figur 2. Kyrkan från sydöst innan renoveringen inleddes. Foto: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2012-05-22.

SAMMANFATTNING

Under perioden maj 2012 – juni 2013 utfördes en omfattande renovering av Bjuråkers kyrkas putsade fasader. Arbetet har följt ett åtgärdsprogram framtaget av byggnadsingenjör Lennart Berggren, Ilsbo. Renoveringen utfördes av Nordfasad AB från Jättendal. Målningsarbeten har utförts av Hans Målare i Hudiksvall AB. Läns museet Gävleborg har deltagit i arbetet som antikvariskt medverkande genom byggnadsantikvarie Daniel Olsson som även sammanställt denna rapport. Färgsättningsdokumentation inför val av kulörer utfördes av konservator Per Mattsson, Gävle. Renoveringsarbetet har omfattat borttagning av cementputsbaserat ytputsskikt, lagning av sprickor och omputsning med hydrauliskt kalkbruk samt avfärgning med våtblandad kalkfärg. Fönstren på södra och östra fasaderna målades samtidigt om med linoljefärg och därtill även några portar, järndetaljer och träpartier. Vid slutbesiktningen återstod ännu några mindre åtgärder på fasaderna och de har därefter färdigställts. Arbetet har enligt läns museets bedömning följt villkoren i Länsstyrelsens tillståndsbeslut och läns museet har upprättat ett antikvariskt slutintyg daterat 2012-11-16.

ANTIKVARISK SLUTBEDÖMNING

Nordfasad AB har utfört renoveringen i enlighet med framtaget åtgärdsprogram och villkoren i länsstyrelsens tillståndsbeslut. Val av putstyp och färg skedde i samråd mellan entreprenören och länsstyrelsen. De punkter som kvarstod vid slutbesiktningen i oktober 2012 har därefter åtgärdats och marken kring byggnaden har återställts. Slutresultatet är enligt läns museets bedömning bra ur antikvarisk synpunkt.

LAGSKYDD

Bjuråkers kyrka omfattas av bestämmelserna i kulturmiljölagens fjärde kapitel.

HISTORIK OCH BESKRIVNING

Bjuråkers nuvarande kyrka stod färdig 1750 efter att den tidigare medeltida stenkyrkan på platsen hade brunnit. Vid återuppförandet återanvändes delar av murverket, men den nya kyrkan byggdes betydligt större än den tidigare. Kyrkan byggdes som många kyrkor i södra Norrland vid denna tid i senbarockstil utan torn. Kyrkobyggnaden har vitputsade fasader med grå sockel, rundbågiga höga fönster och ett brant valmat tak täckt med tjärade kyrkspån. På taketsnock står tre höga järnspiror. Mot norr finns en sakristia med källarvåning under. Ingången är placerad mitt på den västra fasaden, men port finns även i koret och i sakristian. Kyrkans långsidesfasader är stagade med dragjärn och på fasaderna förekommer några järnkilsbeslag.

Kyrkobyggnaden var i mycket stort behov av åtgärder i början av 1900-talet, men 1934 skedde en större upprustning. Fram till 1960-talet tycks kyrkan ha varit putsad med ett lufthårdnande kalkbruk och avfärgad med kalkfärg. År 1966–1967 genomgick kyrkobyggnadens fasader en större renovering och försågs då med en cementhaltig ytputs av cirka 5 mm tjocklek. Efter denna tid har enbart mindre putslagningar samt målningsbättring utförts vid några tillfällen.

Figur 3. Bjuråkers kyrka innan fasadrenoveringen inleddes. Till höger i bild ses klockstapel från 1740. Foto från nordväst, Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2012-05-22.

SKADEBILD

Nedanstående skadebeskrivning är inriktad mot de skador som har åtgärdats i och med denna fasadrenovering. Före renoveringen var Bjuråkers kyrkas fasader i stort behov av åtgärder. Den cementhaltiga ytputs som kyrkan försågs med 1966–1967 samverkade dåligt med underliggande lager. Detta hade lett till putsläpp på vissa partier och bomputs på andra ytor. På en del ställen hade även färgen flagnat av och detta var särskilt påtagligt vid flera av hörnen samt i anslutning till huvudentrén. På vissa väggpartier fanns även sprickor av olika storlekar. Färgen på fönstersnickerierna samt på kyrkans södra port och sakristians port var före renoveringen i relativt gott skick, men mindre flagning förekom. Stormjärnen på de blyspröjsade fönsterrutorna var delvis rostiga och i behov av målningsarbete.

Figur 4. Detalj av putsskador intill rampen vid kyrkans västra fasad. Foto från sydväst, Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2012-05-22.

För att komma till rätta med dessa problem anlidade församlingen byggnadsingenjör Lennart Berggren, Ilsbo, som upprättade ett förslag till fasadrenovering daterat 2010-11-15. Därefter sökte och beviljades församlingen tillstånd av länsstyrelsen att utföra denna renovering, men frågan om val av bruk och putstyp skulle enligt beslutet avgöras efter att analyser var utförda, se mer om detta nedan.

Figur 5. Detalj av färgbortfall och putssläpp vid kyrkobyggnadens nordvästra hörn. Foto från nordväst, Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2012-05-22.

Figur 6. Den västra delen av den södra fasaden i samband med rundvandring på arbetsplatsen efter ett byggmöte. Foto från söder, Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2012-06-26.

UTFÖRDA ÅTGÄRDER

Fasadsarbetet har utförts av Nordfasad AB, Jättendal. För måleriarbeten på snickerier har Hans Målare i Hudiksvall AB ansvarat. Nordfasad inledde arbetet med att tillfälligt täcka över gravvårdarna som ligger närmast kyrkobyggnaden. Sista veckan i maj uppsattes byggnadsställningar på södra och östra sidan varefter arbetet inleddes på dessa fasader. Därefter restes byggnadsställning längs den norra fasaden och vid sakristians fasader och slutligen även vid kyrkobyggnadens västra gavelfasad. På detta sätt kunde kyrkobyggnaden användas som vanligt för kyrkliga sammankomster under en stor del av renoveringstiden.

Fönster, plåtar, broplan, räcken och motsvarande delar täcktes över med plast. Det diskuterades även om soluret på den södra fasaden skulle plockas ned under renoveringen, men då det visade sig vara svårt att ta lös detta så fick det sitta kvar, men det täcktes över under renoveringstiden.

Puts

När länsstyrelsens tillstånd skrevs i februari 2011 var det ännu inte klarlagt vilken sammansättning kyrkans tidigare putsbruk hade. Länsstyrelsen skrev därför in i beslutet att länsstyrelsen skulle lämna slutligt beslut om val av puts-material och färg innan putslagning och avfärgning påbörjades.

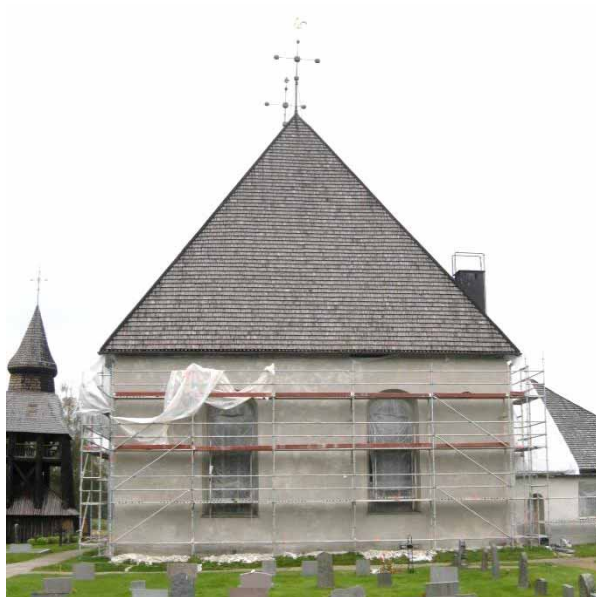
Pontus Johansson, Nordfasad AB, skickade därför in putsprover för analys. Resultatet av denna analys visade att kyrkan under lagret av cementhaltig ytputs är försedd med ett kalkbruk med visst hydrauliskt inslag. Ballaststorleken för sand och kalkgrus uppgick till 3 mm. Nordfasad AB föreslog ett svagt hydrauliskt bruk av Bösarps fabrikat som ansågs fungera bra både med kvarsittande puts och som bärare av den tilltänkta kalkfärgen. Länsstyrelsen lämnade ett muntligt besked i början av juli att de inte hade något att invända mot detta val.

Fasadarbetet inleddes med bortfräsning med rondell av hela lagret med cementhaltigt ytputsbruk. Anledningen till att entreprenören valde att fräsa bort putsen med rondell var att blästring hade kunnat slå sönder underliggande

Figur 7. Detalj av den södra fasaden intill korets port. Foto från sydväst, Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2012-06-26.

putslager samt för att minska dammbildningen. Sprickorna på fasaderna rensades och lagningar med cementhaltigt bruk bilades bort. Därefter utfördes lagningar och putsning med det svagt hydrauliska kalkbruket av Bösarps fabrikat. Sockeln behandlades på samma sätt som fasaden och med samma slags bruk.

Figur 8. Den östra fasaden efter borttagning av den cementbaserade ytputsen. Foto från öster, Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2012-08-14.

Figur 9. Kyrkan från nordväst under pågående fasadrenovering. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2012-08-14.

Färg och kulörer

För att få överblick över vilka kulörer som kyrkans fasader haft tidigare togs färgprover vilka analyserades av konservator Per Mattsson i Gävle. Se mer om kyrkans tidigare färgsättning under Antikvariska iakttagelser nedan.

Kyrkans fasader har vid denna renovering behandlats med våtblandad kalkfärg i två strykningar. Fasaderna avfärgades i befintlig vit kulör, NCS S 0500-N. Sockeln fick behålla den tidigare färgsättningen, dvs NCS S 3502-Y, en pärlgrå kulör.

Övrigt måleri har utförts av Hans Målare i Hudiksvall AB. Väggarnas dragjärn och järnkilsbeslag rengjordes med stålborste och grundades med mönja innan de målades med Engwall o. Claessons linoljefärg i två strykningar i samma kulör som tidigare, dvs i fasadkulören NCS S 0500-N, då det bedömdes att det inte fanns anledning att framhäva dessa delar genom någon avvikande kulör.

För fönstren har målning huvudsakligen utförts på den södra och östra fasaden och enbart som bättringsmålning på övriga fasaders fönster, vilka inte var i behov av ommålning i sin helhet. De aktuella fönstren skrapades rena från flagor och trärena ytor grundades med Engwall o. Claessons linoljefärg. Därefter målades samtliga utvändiga ytor och fönsterbågarnas kanter och karmfalsar med linoljefärg i samma gröna kulör som tidigare, NCS S 5020-G50Y. Fönstrens stormjärn rengjordes, grundades med mönja och målades med Engwall o. Claessons linoljefärg i två strykningar i helt svart kulör. Fönsterblecken, järnräcken och en stega målades med Engwall o. Claessons linoljefärg i helt svart kulör.

Porten mot söder och sakristians port med tillhörande dörrkarmar skrapades rena från löst sittande färg, grundmålades där behov fanns och därefter behandlades de med Engwall o. Claessons linoljefärg i två strykningar i samma bruna kulör som tidigare, NCS S 6010-Y30R. Kyrkans takfot målades inte om i samband med denna renovering. Däremot målades sakristians fönsteröversmyg lika som fasad, dvs NCS S 0500-N. Sakristians källardörr har laserats i samma kulör som tidigare.

Figur 10. Ett av kyrkans fönster efter ommålning. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2012-10-04.

Figur 11. Detalj av fönster med blyspröjs och stormjärn efter ommålning. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2012-10-04.

AVVIKELSER FRÅN BESLUT

Renoveringsarbetet har följt de ursprungliga planerna. Tillstånd till slutligt val av brukstyp och färg lämnades muntligt av länsstyrelsen i juli 2012. Några avvikelser från villkoren i beslutet har inte skett i detta fall.

Figur 12. Kyrkan från sydöst efter avslutad fasadrenovering. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2012-10-04.

Figur 13. Kyrkan från nordväst efter avslutad fasadrenovering. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2012-10-04

KVARSTÅENDE ARBETEN

Vid slutbesiktningen i oktober 2012 återstod en rad åtgärder som skulle slutföras, bland annat var sakristians sockel ej färdigbehandlad, färgstänk förekom på olika delar av fasaderna och några kablar satt lösa på den norra fasaden. Återställning av gräsytor återstod även. Dessa delar har därefter åtgärdats och tagits upp vid de efterbesiktningar som har hållits och allt arbete inom fasadrenoveringsprojektet är således avslutat.

ANTIKVARISKA IAKTTAGELSER

Vid borttagningen av den nuvarande ytputsen framträdde ett underliggande putslager med antydningar till lister i gul kulör vid kyrkobyggnadens hörn. Detta var särskilt påtagligt på den västra fasaden. Denna färgsättning finns även dokumenterad i arkivmaterial. Vid inventeringen av kyrkan 1829 beskrevs kyrkobyggnadens fasader på följande sätt: *Kyrkan byggd av vanlig gråsten, utan och innan rappad och hvitlimmad med gula lister wid hörnen och under takfoten.*¹

Efter nedknackning av löst sittande puts på hela den västra fasaden framträdde även konturen av det vapenhus som kyrkan hade från 1765 och några decennier in på 1800-talet. Så här beskrevs det vid inventeringen 1829: *Wapenhuset af korsweeke och bräder, är 14 alnar 16 tum långt, 5 alnar 22 tum bredt och 7 alnar till takfästet(...)*² Länsmuseet hade inte möjlighet att dokumentera spåren av vapenhuset på plats, men har fått ta del av foton tagna av församlingen. Av dessa framgår att vapenhuset måste haft ett mycket brand takfall som påminner om kyrkobyggnadens taklutningar.

¹ Bjuråkers kyrka Underhålls och åtgärdsprogram. 3.2 Kronologisk förteckning

² Ibid.

Figur 14. Pontus Johansson visar det underliggande gula färgen vid det sydöstra hörnet av kyrkans västra fasad. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2012-06-26.

Figur 15. Spår efter det tidigare vapenhusets tak på kyrkans västra fasad, se röda pilar inlagda i bilden. Foto: Bjuråker-Norrbo församling sommaren 2012.

ÖVRIGT

Under fasadarbetet inträffade en skada i glasrutorna i en av den södra fasadens fönster. Denna skada åtgärdades före slutbesiktningen av Hedlunds Glas i Ljusdal som ersatte det skadade glaset med äldre fönsterglas av motsvarande utformning. Allt trävirke och fönstrets stormjärn har återanvänts.

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens dnr: 433-183-11

Beslutsdatum: 2011-02-03

Länsmuseet Gävleborgs dnr: 800/312

Fastighet: Bjuråkers kyrka

Socken: Bjuråkers socken

Kommun: Hudiksvalls kommun

Lagskydd: Kulturmiljölagen kapitel 4

Uppdragsgivare: Bjuråker-Norrbo församling

Huvudentreprenör: Nordfasad AB, Jättedal

Entreprenör: Hans Målare i Hudiksvall AB, Hudiksvall

Entreprenör: Hedlunds Glas, Ljusdal

Kontaktperson: Pontus Johansson

Projekttid: Maj 2012 – juni 2013

Materialleverantörer:	Putsbruk	AB Bösarps Grus & torrbruk, Skurup
	Linoljefärg	Engwall o. Claesson AB
Besiktningsdatum:	2012-05-22	Antikvarisk medverkan 1
	2012-06-26	Antikvarisk medverkan 2
	2012-08-14	Antikvarisk medverkan 3
	2012-08-21	Antikvarisk medverkan 4
	2012-10-18	Slutbesiktning

Dokumentationshandlingar förvaras i Länsmuseets arkiv.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Arkiv

Länsmuseet Gävleborg, ärendearkiv, Bjuråkers socken, Bjuråkers kyrka

Otryckta källor

Bjuråkers kyrka. Underhålls- och åtgärdsprogram (2005) Uppsala.

Informanter

Johansson, Pontus. Nordfasad AB. Muntliga uppgifter under och efter renoveringen.

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, BOX 746, 801 28 GÄVLE. TEL 026-65 56 00. WWW.LANSMUSEETGAVLEBORG.SE
BESÖKSADRESS: SÖDRA STRANDGATAN 20, GÄVLE

